

Kaikki muuttuu, ei mikään entiselleen jää – eikö edes kansantaloustiede?

Jorma Sappinen
PhD, tutkijaopettaja

Lappeenrannan teknillinen yliopisto

Kaikki muuttuu,
ei mikään entiselleen jää –
eikö edes kansantaloustiede?

*Colander, David, Holt, Richard P.F. &
Rosser, J. Barkley Jr.: The Changing
Face of Economics, Conversations with
Cutting Edge Economists. 2004*

Kun iskelmän sanoittaja riimitteli aikoinaan otsikon sanomaa, hänellä oli tuskin päällimmäisenä mielessä kansantaloustiede. Nimittäin, erityisesti muihin yhteiskuntatieteisiin verrattuna, kansantaloustiede on vaikuttanut varsin muuttumattomalta ja yhtenäiseltä, paljolti kansainvälisesti yhtenäistyneiden oppikirjojen ja opetusohjelmien takia. Kehityskulku on ollut sellainen, että Yhdysvaltojen johtavina pidettyjen kansantaloustieteen opinahjojen toimintatavoista on otettu oppia ja niitä on pyritty seuraamaan mahdollisimman paljon niin täällä Suomessa kuin muuallakin Yhdysvaltojen ulkopuolella. Kun samaan aikaan kansantaloustieteen opetusta ja tutkimusta on hallinnut viime vuosikymmenet selkeä valtavirta, neoklassinen taloustiede, ei kansallisesti, tai muutenkaan, omaleimaiselle talousajattelulle ole juuri jäänyt tilaa.

Jos kuitenkin uskomme *The Changing Face of Economics* -kirjan kirjoittajia, tilanne on muuttumassa. Kansantaloustieteen yhtenäisyys

ja muuttumattomuus onkin illuusiota: taloustieteen valtavirran piirissä tutkimuksen eturintamassa työskentelevät tutkijat ovat paljolti hylänneet neoklassiset oppikirjataloustieteen lähtökohdat. Tämän seurauksena kansantaloustieteen valtavirta on muuttamassa muotoaan merkittävästi ja sen teoreettinen ja menetelmällinen yhtenäisyys on kadonnut, tai ainakin hyvää vauhtia katoamassa. Kirja koostuu johdantoartikkelista, jossa kirjoittajat tiivistävät oman näkemyksensä kansantaloustieteen nykytilasta, ja yhteensä kymmenen tutkimuksen eturintamaan kuuluvan taloustieteilijän haastattelusta, sekä kahden neoklassisen taloustieteen ikonin kirjan muita osia kommentoivista haastatteluista. Kirjoittajien valinnat eturivin edustajiksi ovat Deirdre McCloskey, Kenneth G. Binmore, Herbert Gintis, Robert H. Frank, Matthew Rabin, William A. Brock, Duncan K. Foley, Richard B. Norgaard, Robert Axtell ja H. Peyton Young, siinä järjestyksessä, jossa haastattelut on kirjaan painettu. Kommentaa-

rihaastateltavat ovat Kenneth Arrow ja Paul Samuelson.

Kun kirja perustuu haastatteluihin, nousee keskeiseksi kysymykseksi tietysti haasteltavien valinta. Onko haastateltu oikeita henkilöitä, ovatko kaikkien haastateltujen saavutukset todella keskeisiä taloustieteen kehittymisen näkökulmasta, onko haastateltu riittävän monia eli onko otos riittävän kattava, vai puuttuuko merkittäviä tieteenharjoittajia? Kirjoittajat kertovat, että haastateltavien valintaan vaikutti osin helppo saavutettavuus. Kaikki haastattelut on tehty Yhdysvalloissa, vv. 2001–2003. Silti kirjoittajat tietysti seisovat valintojensa takana, joiden pääkriteereinä he pitivät haastateltavien omaperäisyyttä, vaikuttavuutta, henkilöhistoriaa, ja sitä, että haastateltavan tuli edustaa leimallisesti jotain merkittävää ajattelusuuntaa. Toisaalta haastateltavtkaan eivät juuri näe otoksessa merkittäviä puutteita, ja vaikka haastateltavat esittävätkin joitain lisäehdokkaita, sama nimi ei tule esiin kahdesti. Binmoren mielestä haastattelijat olivat keskittyneet eksentriisiin taloustieteilijöihin. Hänen vastauksestaan ei tosin käy ilmi se, pitääkö hän itseään tähän ryhmään kuuluvana. Arrow ja Samuelson kenties kaikkein merkittävimpinä neoklassisen taloustieteen kehittäjinä ovat ilmeisiä valintoja kommentoimaan nykypäivän eturivin tutkimusta, joka haastaa heidän työnsä keskeisimpiä saavutuksia.

Kirjan tekijöiden haastateltavien valinnat perustuvat, paria poikkeusta lukuun ottamatta, näkemykseen, että ns. kompleksisuusvision (complexity vision, katso Colander (ed.) 2000) omaksuminen ja hyödyntäminen talouden ilmiöiden tutkimuksessa ovat keskeisesti muuttamassa sekä kansantaloustiedettä sekä teoreettisesti että menetelmällisesti. Kirjoittajien mielestä lähes kaikkien haastateltavien työ liittyy

jollain tavalla kompleksisuusvision näkökulmaan, ja lisäksi yhdistävänä tekijänä on avoimuus muiden tieteenalojen antia kohtaan. Näihin liittyvät mm. seuraavat tuoreet kehityskulut ja näkökulmat: (i) evolutionaarisen peliteorian näkökulma yhteiskunnan ja talouden instituutioiden ymmärtämiseen, (ii) ekologisen taloustieteen näkökulma luonnon ja talouden vuorovaikutuksen ymmärtämiseen, (iii) psykologisen (tai behavioraalisen) taloustieteen näkökulma rationaalisuuden ymmärtämiseen, (iv) ekonometrian uusien suuntausten näkökulma siihen, miten empiirisen tutkimuksen rooli ymmärretään, (v) epälineaarisen dynamiikan ja kompleksisuusteorian näkökulma yleisen tasapainon tutkimukseen, (vi) tietokonesimulaatioiden näkökulma mallien rakentamiseen ja käyttöön, ja (vii) kokeellisen taloustieteen näkökulma siihen, miten empiirinen tutkimus nähdään.¹ Nämä kaikki kehityskulut ovat kirjoittajien mukaan vaikuttaneet esimerkiksi siten, että perinteisen talousteorian sovellusala nähdään aiemmin uskottua suppeampana, ja että usko kansantaloustieteen yliveritaisuuteen suhteessa muihin tieteenaloihin kyseenalaistetaan aiempaa enemmän.

Kirjan tekijät pitävät (tai ainakin ovat pitäneet) itseään valtavirtataloustieteen ulkopuoli-

¹ Tätä listaa voi verrata John B. Davisin (2004) vastaavaan. Hän näkee nykyisen valtavirtataloustieteen sisällä viisi erillistä kilpailevaa läbestymistapaa, jotka kumpuavat eri lähteistä tieteenalamme ulkopuolelta. Hänen mukaansa ne ovat (i) peliteoria, joka lähti liikkeelle matematiikasta John von Neumannin työn myötä, (ii) kokeellinen taloustiede, jolla on pitkä tausta eri luonnontieteiden kokeellisessa tutkimuksessa, (iii) evolutionaarinen taloustiede, jonka tausta on Darwiniläinen biologia, (iv) behavioraalinen taloustiede, jonka tausta on subteellisen tuore psykologian tutkimus, ja (v) kompleksisuustaloustiede, jonka tiedetaustana ovat aiemmin luonnontieteissä käytetyt tietokone- ja matemaattiset menetelmät.

sina, ns. post-keynesiläisen koulukunnan edustajina. Kirjan idea lähti liikkeelle post-keynesiläisten keskinäisessä nettikeskusteluryhmässä, jossa kaksi kirjoittajista argumentoi sen puolesta, että valtavirtataloustieteen sisällä tehdään nykyisin paljon kiinnostavaa ja merkittävää tutkimusta, jota myös valtavirran ulkopuolisina itseään pitävien olisi syytä tuntea. Kirjan idea kehittyi kuitenkin eri vaiheiden jälkeen siten, että tekijät pyrkivät tavoittamaan kirjallaan ekonomistikunnan kirjon mahdollisimman laajasti tuodakseen esiin menossa olevaa merkittävää talousajattelun muutosta.

Kirjan kehittelyn edetessä kirjoittajat jouduivat luonnollisesti pohtimaan kansantaloustieteen ja kansantaloustieteilijöiden yhteisön rakentumisen kysymyksiä. Tämän pohdinnan seurauksena he hakivat määritelmiä sille, mitä tarkoittavat sellaiset käsitteet kuin valtavirta-, ortodoksinen ja heterodoksinen taloustiede. Valtavirran kirjoittajat näkevät paljolti sosiologisesti määrittyneenä, ja valtavirran ajatussisältö muodostuu siitä, mitä johtavia akateemisia instituutioita hallitsevat taloustieteilijät, tieteenalan eliitti, pitää oikeina. Erityisen tärkeää on, että tämä eliitti vaikuttaa johtavien jatkokoulutusyksiköiden oppisisältöön ja tällä tavoin siihen, mitä näistä yksiköistä valmistuvat tulevat eliitin jäsenet ajattelevat. Valtavirrassa hyväksytään laaja-alaisempi ajattelu kuin mitä lasketaan kuuluvaksi ortodoksinen taloustieteen piiriin. Ortodoksian kirjoittajat näkevät ensisijaisesti opillisena käsitteenä, joka on staattinen ja taaksepäin katsova, ja kuvaa tietynä ajanhetkenä hallitsevan koulukunnan oppia, perinteisestä oppihistorioitsijoiden käyttämästä näkökulmasta katsottuna. Heterodoksiaan kuuluvat puolestaan kaikki ortodoksian ulkopuoliset oppisuunnat. Nykypäivän kansantaloustieteen ortodoksia on neoklassinen ta-

loustiede, ja sitä määrittävät lähtökohtaoletukset, eli ns. ”pyhä kolminaisuus”, ovat (i) rationaalisuus, (ii) ahneus ja (iii) tasapaino. Kirjoittajien mukaan valtavirtatutkimuksen piirissä asiat nähdään tätä laajakatseisemmin ja aiemat lähtökohdat ovat korvautuneet seuraavilla kolmella: (i) päämääräsuuntautunut käyttäytyminen, (ii) valistunut oman edun tavoittelu ja (iii) pysyvyys (sustainability).

Kirja korostaa muutoksen näkökulmaa, ja tarkastelee tieteenalamme dynamiikkaa, sekä tuo esiin sitä moninaisuutta, joka jää vaille huomiota sekä tyypillisissä kansantaloustieteen perusopinnoissa että usein myös kansantaloustieteen julkisessa kuvassa. On tietysti varsin hidas prosessi ennen kuin tutkimuksen eturintamassa syntyvät ajatukset päätyvät oppikirjoihin. Kun tarkastelee kirjan haastatteluissa esitettäviä varsin monenlaisia aineksia, ja tekee sen oletuksen, että nuo kaikki ajatukset päätyvät 10–20 vuoden viipeellä oppikirjoihimme, on seurauksena melkoinen muutos nykytilaan ja kuva monoliittisestä tieteenalasta murtuu täysin. Eri asia on sitten se, miten paljon esiteltävistä opeista lopulta päätyy oppikirjoihin asti, ja kirjan haastateltavatkin ovat ymmärrettävästi varsin varovaisia tehdessään ennustuksia tulevien parin vuosikymmenen taloustieteestä.² Jos asiaa kuitenkin peilataan tieteenalamme viime vuosikymmeniin, tutkimuksen eturintamassa aiemmin tehdyt asiat ovat päätyneet oppikirjoihin, ja muodostavat nykyisen ortodoksian perustan (Davis 2004). Tähän on tietysti tiedeyhteisön toimintaan liittyvät syyt: tulevat johtavat taloustieteilijät valikoituvat siitä joukosta, jota tällä hetkellä johtavissa jat-

² *Nykyisissä oppikirjoissa kansantaloustieteen teoreettinen muutos näkyy lievästi Frankin (2002) kirjassa ja perusteellisemmin Bowlesin (2003) kirjassa.*

kokoulutusyksiköissä koulutetaan. Kun he valmistuvat ja aloittavat työuransa johtavissa yliopistoissa, he opettavat muille sitä mitä osaat, ja näin nykyinen tutkimuksen eturintama siirtyy asteittain opetukseen. Tutkimuksen eturintama Yhdysvalloissa oli toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä yhtenäisempi kuin se, mitä tällä hetkellä on, ja sen seurauksena nykypäivän ortodoksia on myös varsin monoliittista (katso Morgan & Rutherford (eds.) 1998). Mikäli tutkimuksen eturintama on hajaantunut eikä erilaisia lähtökohtia kyetä sulauttamaan yhteen, kansantaloustiede jakautuu aikaisempaa selvemmin koulukuntiin, eli valtavirta hajautuu, ja opetusohjelmien ja oppikirjojen nykyisenkaltainen yhtenäisyys on jonkin ajan kuluttua vain muisto. Haastateltavat suhtautuvat vaihtelevasti nykyiseen ortodoksiin perustutkintotason mikrotaloustieteeseen: Gintis pitää omituisena, että sitä opetetaan vaikka sen tiedetään olevan epätotta, kun taas Binmore pikemmin haluaisi muuttaa mikron kurssien opetustapaa kuin niiden sisältöä.

Kirjan haastatteluissa kysytään kaikilta suunnilleen samat runkokysymykset ja lisäksi monia spesifejä tutkijan omaan uraan, tiedeyhteisöön ja kontribuutioihin liittyviä kysymyksiä. Haastatteluissa tulee esiin paljon, teoriaa ja menetelmiä koskevan tiedon lisäksi, mielenkiintoisia yksityiskohtia tutkijoiden henkilöhistoriasta, tieteenala- ja aatteellisista taustoista, ja tiedeyhteisön suhtautumisesta heidän tutkimukseensa. Haastatteluista käy ilmi esimerkiksi se, että Gintisin laitoksen johtaja Harvardissa, Richard Caves, lähetti, Gintisin aluksi tietämättä, ”suosituskirjeitä” niille laitoksille, joista Gintis haki töitä. Cavesin ”suosituskirjeen” mukaan Gintis oli vaarallinen radikaali, jota ei kannattanut missään tapauksessa palkata. Haastatteluissa tulee esiin ammattiyhteisön

ominaispiirteitä, mm. keskustelua vakinaisen viran saannin asettamista vaatimuksista ja siitä, kuinka tämä suuntaa tutkimustoimintaa. Myös valtavirran johtavien taloustieteilijöiden toiminnasta yhteisön ”portinvartijoina” keskustellaan monissa haastatteluissa, koska useat haastatelluista ovat olleet ainakin osan urastaan valtavirran laitamilla tai jopa sen ulkopuolella.

McCloskeyn ratkaisua sukupuolensa vaihdosta miehestä naiseksi, eli Donaldin muuttamista Deirdreksi, sivutaan vain hieman, lähinnä sen osalta, miten jotkut ekonomistit ovat siihen, ja Deirdren uuden ”täti-persoonan” kirjoituksiin, reagoineet. Vaikka monet esittävät uransa aikana tekemiään valintoja suunnitelmallisiksi, osa haastatelluista, esimerkiksi Foley ja Frank, tuovat esiin mielenkiintoisia yksityiskohtia siitä, miten erilaiset ”sattumat”, esim. perhesuhteiden muutokset, ovat vaikuttaneet heidän urakehitykseensä ja valintoihinsa.

Mielenkiintoista on myös huomata, että useimmilla haastatelluilla on matematiikan maisterin-, tai jopa tohtorintutkinto. Useimmat haastatelluista ovatkin tutkimuksessaan varsin matemaattisesti suuntautuneita, lukuun ottamatta McCloskeytä ja Frankia, joista edellinen aloitti uransa toki varsin matemaattisesti, kluometrian eli taloushistorian tilastollisen tutkimuksen parissa. Ehkä kyky käyttää formaaleja menetelmiä on se perusta, miksi useimmat haastatelluista kykenevät juuri sellaisiin joko teoreettisiin tai menetelmällisiin kontribuutioihin, joihin myös valtavirtataloustieteilijät ovat valmiita kiinnittämään huomiota.

Vaikka monet haastatelluista ovatkin varsin teknisesti suuntautuneita, on kaikilla vahva kiinnostus talouden sekä yhteiskunnan asioihin laajemmin. Tämä kiinnostus tulee esiin monin tavoin, esimerkiksi keskusteluissa siitä, miten Yhdysvaltojen ulkopolitiikka Vietnamin sodan

aikana nostatti vastalauseiden aallon maan kampuksilla, ja miten tuon aikakauden kiistat vaikuttivat moniin tässä kirjassa haastateltuihin. Ajankohtaisemmissa asioissa tämä kiinnostus näkyy monien esittämien talouspoliittisten kannanottojen lisäksi mm. siinä, kun Binmore kertoo osallistumisestaan Yhdistyneiden Kuningaskuntien matkapuhelintaajuuksista järjestetyn huutokaupan suunnitteluun.

Jos tutkimuksen eturintamaan kuulumisen ehtona pitää kykyä uusiin teoreettisiin ja menetelmällisiin kontribuutioihin, voidaan kyseenalaistaa ainakin McCloskeyn sisällyttämien kirjan haastateltaviin. Vaikka McCloskeylla on merkittäviä saavutuksia sekä uran alussa kliometrian osalta että myöhemmin taloustieteen metodologiassa retoriikan merkityksen esille tuojana, on vaikea ajatella hänen kuuluvan muiden kanssa samalle tasolle. Kirjoittajat perustelevat hänen haastattelemistaan sillä, että hän edustaa nykyaikaisen kansantaloustieteen muuttuvaa metodologista näkemystä, ja sitä, että jopa niinkin kaukainen ala kuin kirjallisuuskritiikki on vaikuttanut kansantaloustieteeseen. Nämä perustelut ovat huonoja. Mikäli kirjoittajat ajattelevat, että McCloskeyn edustama, väljästi ottaen, postmoderni tietenteoria, kuvaa tutkimuksen eturintaman metodologisia näkemyksiä yleisemmin, he ovat selkeästi väärässä. Vain Norgaard näyttää olevan tietenteoreettisesti lähellä McCloskeyn ajattelua. Muut haastateltavat, erityisesti Gintis ja Rabin, tuovat esiin varsin perinteisiä näkemyksiä teoreettisen ja empiirisen työn yhteyksistä ja korostavat empiirisen testaamisen roolia teorian hyväksymisessä. Tämän osalta he, niin kuin suurin osa muistakin haastateltavista, näyttävät omaksuneen luonnontieteissä vallalla olleita asenteita. Vaikka tutkimuksen eturintamassa kyseenalaistetaan kansantaloustieteen perinteiset

teoriat ja analyttiset sekä empiiriset menetelmät, ei siitä vielä seuraa, että perinteinen tieteen metodologia olisi kyseenalaistettava, niin kuin McCloskeyn ajatuksena on. Vaikka Frankin asema haastateltavana suhteessa muihin ei ole yhtä kyseenalainen kuin McCloskeyn, on hän tunnettu enemmän yleistajuisista kirjoista kuin teoreettisista tai menetelmällisistä kontribuutioistaan.³ Esiin tulee myös näkemys, ettei Frank jaksa kypsyttellä ajatuksiaan riittävän pitkään, vaan vaihtaa liian nopeasti tutkimusaiheesta toiseen.

Kirja on mielestäni erittäin suositeltavaa ja avartavaa luettavaa, niin perinteisen koulutuksen saaneille ekonomisteille kuin perustutkintonsa kimpussa puurtaville opiskelijoille. Myös tieteenalan ulkopuoliset voivat yrittää päivittää näkemystään kansantaloustieteestä sen avulla, tosin se lienee tähän tarkoitukseen osin hieman vaikeahkoa luettavaa. Kuitenkin kirja mielestäni hienosti kuvaa taloustieteen valtaviirran muutosta, ja mahdollista tulevaa murrosta, sekä rikkoo liiankin yleistä kuvaa kansantaloustieteestä monoliittisena tieteenalana. Tällaista kuvaa ovat ruokkineet myös ortodoksisen mikrotaloustieteen imperialistiset pyrkimykset, joissa kansantaloustieteen lähestymistapaa on sovellettu yhä laajemmin perinteisesti ei-taloudellisina pidettyjen ilmiöiden tutki-

³ Tässä yhteydessä on mielenkiintoista huomata, että Binmore (2005) Frankin uusimman kirjan arvioissaan kritisoi Frankia journalistisesti taitavasta, mutta huonosti perustellusta neoklassisen taloustieteen kritiikistä. Binmore näyttää asettavan Frankin ainakin ortodoksian ulkopuolelle, eikä näe Frankin kirjassa olevan positiivista kontribuutiota nykyaikaiseen taloustieteeseen. Binmore on kirjan haastatelluista nykypäivän eturivin taloustieteilijöistä ainut, joka on varsin halukas puolustamaan mikrotaloustieteen perinteistä rationaalisuusnäkökulmaa, ja hänen Frankin työtä kohtaan esittämä kritiikkinsä voitaneen ymmärtää tästä näkökulmasta.

mukseen. Tässä suuntauksessa on oletuksena ollut, että kansantaloustieteen lähestymistapa antaa yhtenäisen tavan tarkastella kaikkia yhteiskunnan ilmiöitä. Tämänkin takia muiden tieteenalojen edustajat usein näkevät kansantaloustieteen yhtenäisempänä kuin se todellisuudessa onkaan. □

Kirjallisuus

- Binmore, K. (2005): ”Arvio Robert H. Frankin kirjasta What Price the Moral High Ground? Ethical dilemmas in competitive environments”, *Economics & Philosophy*, 21, s. 309–311.
- Bowles, S. (2003): *Microeconomics: Behavior, Institutions, and Evolution*, Princeton University Press.
- Colander, D. (toim.) (2000): *The Complexity Vision and the Teaching of Economics*, Edgar Elgar.
- Davis, J.B. (2004): The Turn in Economics: Neoclassical Dominance to Mainstream Pluralism?, esitelmä History of Economics Society:n konferenssissa, Toronto, Kanada, 27.6.2004.
- Frank, R.H. (2002): *Microeconomics and Behavior*, 5th ed., McGraw-Hill.
- Morgan M.S. ja M. Rutherford (toim.) (1998): *From Interwar Pluralism to Postwar Neoclassicism*, annual supplement to History of Political Economy, Duke University Press.